

PITHOS ARHAIC CU ORNAMENT ÎN RELIEF DESCOPERIT LA HISTRIA

În campania de săpături din vara anului 1957 de la Histria, în cadrul sectorului de locuințe din NV cetății (X) a ieșit la iveală în perețele de vest al secțiunii orientate N—S, un pithos (chiup) arhaic fragmentar, cu ornament în relief¹ (fig. 1).

Dimensiunile pithos-ului sînt următoarele : înălțimea pînă la care ajung fragmentele păstrate 92 cm ; (înălțimea probabilă aprox. 97 cm — 1 m) ; înălțimea la care începe gîtul vasului 69 cm ; înălțimea piciorului 8 cm ; diametrul gurii 44 cm ; diametrul la baza gîtului 40 cm ; diametrul maxim al pansei 70 cm ; diametrul piciorului 16,5 cm.

Cu excepția buzei care lipsește cu desăvîrșire, a unei mari părți din gît și a unor părți de mai mică întindere din zona umărului și a pansei, care de asemenea lipsesc, în momentul descoperirii vasul era întreg, dar din cauza greutății pămîntului de deasupra sa, era crăpat în numeroase locuri și în felul acesta o dată cu scoaterea lui din pămînt s-a produs și inevitabila fragmentare. Cu toate acestea, pithos-ul a putut fi reconstituit și întregit acolo unde fragmentele lipseau. Buza a fost dedusă și modelată prin examinarea și compararea cu alte vase din aceeași categorie², ea fiind în mod probabil răsfrîntă orizontal în afară, și putînd avea o lățime de aproximativ 5 cm și o grosime logic egală cu aceea a pereților vasului, adică între 1,5 și 2 cm. Gîtul vasului s-a păstrat îndeajuns pentru a ne da certitudinea că era de formă cvasicilindrică, fiind perceptibilă o ușoară lărgire a sa spre gură. Linia de demarcație între gît și umăr este subliniată de două caneluri bine reliefate, care maschează în același timp urma lipirii gîtului de restul pithos-ului (căci olarul n-a putut lucra un vas atît de mare dintr-o singură bucată). Umărul este oblic, foarte ușor

¹ Se cuvine să exprim și pe această cale mulțumirile mele tov. Acad. Em. Condurachi, responsabilul șantierului Histria, și tov. Suzana Dimitriu, care mi-au propus să studiez și să public această importantă piesă ce se află acum expusă la Muzeul național de antichități a Institutului de arheologie.

² Vezi CVA, Copenhaga, fasc. 2, pl. 66/1 ; D. Feytmans, *Les pithoi à reliefs de l'île de Rhodes*, în BCH, LXXIV, 1950, p. 135—180, pl. XX, XXI, XXIII, XXIV, XXV, XXIX ; K. Kinch, *Vroulia*, Berlin, 1914, col. 37—38, pl. 22, 29 ; *Clara Rhodes*, passim.

Fig. 1. — Pithos arhaic descoperit la Histria, cu decor de **tresă dublă**, stampat pe două benzi circulare în relief.

arcuit, și se termină la prima dintre cele două benzi circulare în relief cu decor stampat, ce împodobesc și delimitează pansa chiupului. Diametrul maxim se află situat la distanța de 7 cm sub banda superioară de decor, dar putem vorbi chiar de o zonă de maxim diametru, căci de la banda superioară și pînă la punctul amintit, diametrele sînt aproape egale. De la banda inferioară în jos, pînă la picior, forma vasului e aceea a unui trunchi de con răsturnat cu contur imperceptibil convex.

Fig. 2. — Detaliu cu motivul de tresă dublă de pe benzile chipului de la fig. 1.

Pithos-ul se termină printr-un picior de formă cilindrică cu diametrul foarte mic (16,5 cm) față de cel al pîntecului, puțin înalt și ornamentat la partea lui superioară cu două cercuri paralele incizate. Pereții piciorului sînt foarte groși. Tranziția între partea inferioară a corpului vasului și picior nu este bruscă, ci se face printr-o arcuire. Un asemenea picior nu poate menține vasul în echilibru stabil, și rolul său nici nu era acesta, întrucît chiupurile de provizii erau destinate să fie îngropate în pămînt pînă la o anumită înălțime, deobicei pînă acolo unde începe decorul¹.

Proporțiile vasului, avînd în vedere mărimea lui, sînt armonioase, exceptînd bineînțeles dimensiunile piciorului care în mod normal nu era expus privirilor, dar care, prin însăși dispoziția sa, dă un aspect caracteristic pithosului, nelipsit de eleganță. Deși în majoritatea lor aceste vase au două toarte ce pornesc de sub buză și se sprijină pe umărul vasului, exemplarul nostru nu a avut toarte, căci nicăieri pe suprafața umărului său care s-a păstrat pe mai bine de 3/4 din circumferință nu apar urmele unor toarte.

¹ J. L. Stokes, *Stamped pithos fragments from Cameiros*, in *BSA*, XII, 1906, p. 71.

Pe una din canelurile de la baza gîtului s-a păstrat o parte dintr-un nit metalic destinat să întărească o crăpătură produsă în timpul folosirii chiupului; ceva mai jos, pe umăr, la marginea unei spărturi se pot vedea două găurele, urmele altui nit.

Aşa cum am amintit mai sus, grosimea pereţilor vasului variază între 1,5 şi 2 cm în regiunea mai apropiată de bază. Pasta de culoare brună în spărtură proaspătă şi cenuşie în spărtură antică se prezintă la suprafaţă cu o nuanţă roşie-cărămizie mai mult sau mai puţin închisă pe partea interioară a pithosului, în vreme ce pe faţa externă aspectul este negricios (afumat). Deosebirea de aspect dintre faţa internă şi cea externă se datoreşte probabil trecerii vasului printr-un incendiu ce va fi distrus locuinţa în care se afla.

În compoziţia pastei intră foarte multă mica aurie, atît granule fine cît şi paiete mai mari, şi de asemenea grăunţe de calcar şi de quartz, mici pietricele şi cioburi pisate. Granulele de mica sînt în proporţie la fel de mare la suprafaţă ca şi în secţiune. În spărtură se poate observa că în urma arderii inegale în cuptor, trecerea pastei la culoarea roşie cărămizie s-a făcut numai pe o adîncime de 2—3 mm de la suprafaţa în ambele părţi, cea mai mare parte a miezului rămînînd brună. Fragmentele chiupului au o greutate specifică destul de mare, sînt rezistente şi foarte puţin friabile, calităţi necesare unui vas de dimensiuni atît de mari. Ştiînd că un asemenea recipient nu se putea executa dintr-o bucată, ci era necesară modelarea succesivă a părţilor sale componente, am examinat cu atenţie pereţii interiori ai chiupului, şi am putut observa cu destulă claritate din cîte bucăţi e alcătuit vasul. Într-adevăr, semnele circulare în punctele în care olarul s-a oprit pentru a aştepta să se usuce argila (care altfel s-ar fi prăbuşit sub greutatea celei de deasupra) şi apoi a început din acelaşi loc modelarea unui nou segment, se pot urmări în mod sigur în trei puncte : la limita dintre gît şi umăr, pe o linie situată între cele două benzi de decor (şi care e tocmai în punctul maxim de diametru) şi în dreptul benzii inferioare de decor. Mai puţin cert apare semnul în dreptul benzii superioare ; totuşi, avînd în vedere conformaţia vasului, este probabil să fi existat şi aici o sudură, căci aceasta este tocmai limita superioară a zonei cu cel mai mare diametru. Astfel, după urmele mai mult sau mai puţin sigure din interior, pithos-ul a fost realizat din cinci părţi : piciorul împreună cu porţiunea pînă la banda inferioară sînt lucrate dintr-o bucată ; de la banda inferioară pînă la punctul de maxim diametru aflat la înălţimea de 47 cm, a doua parte, urmează zona cu cel mai mare diametru, apoi de la banda superioară de decor pînă la gît a patra parte, şi însfîrşit a cincea, care este gîtul.

În lumina acestor observaţii asupra modului în care a fost lucrat vasul, rolul benzilor circulare în relief apare dublu ; pe de o parte ornamental, pe de altă parte funcţional, fiind lipite pe două dintre liniile de sudură ale diferitelor zone, cu rostul de a le întări. Datorită formei şi dispoziţiei lor, benzile se aseamănă foarte bine cu cercurile unui butoi. Lăţimea benzilor decorate este de 3,5 cm ; briul superior se află la 54 cm înălţime ; briul inferior e situat la 32,5 cm înălţime. Între cele două benzi circulare distanţa este de 18 cm.

Foarte important este însă decorul stampat pe aceste benzi. Motivul decorativ este o împletitură cu conture duble (fig. 2), care nu are un nume special în terminologia arheologică românească. În terminologia arheologică franceză, motivul este denumit „double tresse” sau „double torsade”, în terminologia germană i se spune „doppeltes Flechtband”, iar în aceea engleză „double cable” sau „double plait”. Modelul se prezintă într-adevăr ca o împletitură largă (asemănătoare cu aceea din trei şuvițe ale părului în cozi), în interstițiile căreia s-au desenat cercuri. Din pricina acestor cercuri, la prima vedere, decorul sugerează un desen derivat din spirala în formă de S (dar de acest lucru ne vom ocupa mai pe larg ceva mai jos).

Motivul tresei duble a fost imprimat prin învîrtirea unui cilindru (pe care era gravat negativul acestui model) pe benzile circulare lipite în prealabil pe vas. Decorul nu se încadrează perfect în limitele benzilor decît pe alocuri; pe cea mai mare parte a circumferinței acestora, și în special pe banda inferioară, marginea de sus sau de jos a motivului lipsește, după traseul oarecum sinuos urmat de cilindru. În unele locuri stampajul e foarte prost realizat și liniile desenului se prezintă tremurate. Nu putem afirma cu siguranță ce lungime avea o desfășurare a cilindrului, totuși după unele particularități s-ar părea că pe cilindru erau imprimate zece elemente de tresă. E posibil ca același motiv să fi ornamentat și buza vasului.

Pithos-ul descoperit la Histria în campania 1957, este primul din această categorie de vase mari arhaice cu decor în relief, găsit aproape întreg în colonia de pe malul lacului Sinoe. Într-adevăr, așa cum s-a mai spus vasele cu reliefuri din epoca arhaică sînt relativ rare la Histria. Această constatare s-a confirmat și în săpăturile efectuate din 1949 încoace, deoarece comparativ cu bogăția și varietatea ceramicii arhaice pictate, ivirea unui singur exemplar cu ornament în relief în decurs de nouă ani este semnificativă. E drept că s-au mai publicat cîteva fragmente cu reliefuri¹, dar aceasta nu schimbă întru nimic proporția. Dintre acestea un mic fragment făcînd parte dintr-un chiup sau amforă mare, cu decor spiralic dispus pe bandă circulară, se apropie de al nostru ca tip. Întrucît în ambele cazuri este vorba de vase de dimensiuni mari, raritatea lor la Histria s-ar putea explica prin greutatea transportului² din centrele de fabricație situate în Egeea, pînă în Pont, căci nimic nu ne îndreptățește încă să vorbim de fabricație locală la Histria în secolul VI î.e.n.³.

¹ *Les vases archaïques d'Histria*, București, 1938, p. 33—36, fig. 3—6. Totuși în *Appendice*, VIII și IX (p. 360—361) se vorbește despre fragmente de pithoi cu decor în relief care nu s-au publicat, pentru a se respecta limitele impuse volumului. În depozitul Muzeului național de antichități nu s-au găsit asemenea fragmente, așa încît nu putem ști din ce categorii de pithoi făceau parte și în ce proporție s-au descoperit.

² D. Feytmans, *loc. cit.*, p. 136.

³ Vezi argumentele aduse în *Les vases archaïques*, p. 20 și *Appendice*, VIII, p. 360, unde se referă și la pithoi indigeni lucrați cu mîna, descoperiți de V. Părvan la Histria (*Dacia, an outline of the civilisations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928, p. 92), dar care s-au pierdut.

Așa cum am amintit la începutul articolului, chiupul a ieșit la iveală în malul de vest al secțiunii deschise în anul 1957 la sectorul X de pe platou. Nivelul său de zacere era la 3,20 m adâncime de la suprafața actuală a solului, în pământul de umplutură al unei mari gropi al cărei contur incomplet se putea urmări pe profilul de vest al șanțului. Deși nu se poate afirma cu certitudine — căci groapa este tăiată în partea superioară de gropi mai recente — totuși ea pare să pornească de deasupra celui de al treilea nivel arhaic și taie podine și complexe ce aparțin nivelelor arhaice anterioare, fundul ei găsindu-se la adâncimea de 3,60 m în nisipul virgin. Împreună cu chiupul s-a găsit și o situlă de dimensiuni mari, fără decor, ce poate fi datată în sec. VI. Materialul din această groapă este exclusiv arhaic.

Prin dimensiunile sale, piesa de care ne ocupăm intră în categoria pithoi-lor de proporții relativ mici, deoarece numeroase exemplare descoperite pînă în prezent în diverse așezări grecești¹, ating și depășesc uneori înălțimea de 1,50 m². Exemplarul nostru are o deschidere a gurii destul de largă, și din această cauză precum și din pricina lipsei toartelor și a unui decor bogat în regiunea superioară, el se încadrează într-un grup aparte de pithoi, remarcat și descris încă de Blinkenberg³ și confirmat de către D. Feytmans⁴ într-un articol monografic asupra pithoi-lor cu decor în relief din insula Rhodos. Ch. Blinkenberg denumeste acest tip de pithoi cu gîtul mai scurt și mai larg, cu toarte orizontale și cu pereții întăriți prin benzi circulare stampate cu un decor destul de simplu „pithoi gros” (pithoi grosolani). D. Feytmans, în articolul amintit⁵, referindu-se la aceeași categorie adaugă la aceste caracteristici și lipsa totală a toartelor în majoritatea cazurilor sau atunci cînd ele există — lipsa obișnuitelor „cloisons” între toarte și gît. Chiupul descoperit la Histria îndeplinește foarte bine aceste condiții și deci intră în categoria de mai sus, adică a unor pithoi mai grosolani care au fost folosiți tot timpul paralel cu acei lucrați cu mai multă atenție și cu un decor mai bogat. Din descoperirile de pînă acum nu se poate spune dacă această diferențiere de formă corespundea unei întrebuințări diferite, și e probabil că deosebirea stătea mai mult în preț. Totuși interdependența observată între caracterele particulare acestui gen și anume: gît mai scurt, gură mai largă, lipsa toartelor și prezența benzilor circulare, dovedește că nu este vorba de abateri întâmplătoare de la forma obișnuită, ci de modificări deliberate, și ne întrebăm dacă nu cumva într-un anume scop.

În mod logic s-ar părea că gura mai largă e mai adecvată folosirii în scopuri funerare a vasului. Condițiile în care a fost găsit chiupul exclud

¹ În special în insula Rhodos, la Lindos, Ialysos, Vroulia și în Creta, Ciclade, Beotia, Laconia etc.

² Dacă ne gîndim că în afară de rolul de recipiente de provizii, aceste vase au fost folosite și în scopuri funerare, înlocuind sarcofagile mai ales atunci cînd era vorba de îngroparea copiilor și adolescenților, este lesne de înțeles că înălțimea lor trebuia să fie corespunzătoare, cu atît mai mult cu cît alături de cadavru se depuneau și vasele de ofrandă. Introducerea cadavruului se făcea prin practicarea unei spărturi mai largi în corpul vasului, deoarece la majoritatea pithoi-lor, gîtul are un diametru redus (vezi Feytmans, *loc. cit.*, p. 141).

³ Chr. Blinkenberg, *Lindos*, col. 256.

⁴ D. Feytmans, *loc. cit.*, p. 141—142.

⁵ *Ibidem*, p. 141.

însă, cel puțin în cazul nostru, această ipoteză, și o îndreptățește pe aceea a aruncării lui după o intensă folosire domestică, așa cum par să ateste niturile, sau în urma unui incendiu, dacă judecăm după suprafața înnegrită a vasului.

În ceea ce privește proveniența, indicii prețioase ne-ar putea fi puse la dispoziție de calitatea și factura pastei pithos-ului, dacă argilele din centrele cunoscute sau presupuse ca exportatoare de produse ceramice din lumea greacă ar fi fost supuse unor analize amănunțite pentru a ne permite o eventuală comparație; dar asemenea analize nu ne sînt cunoscute. Mai mult decît atît, atunci cînd fac descrierea fragmentelor sau pieselor respective, unii autori trec sub tăcere aspectul și compoziția pastei. Totuși în clasificția argilelor arhaice de la Histria, se vorbește de grupul argilelor „gris” ca fiind cel mai important și cuprinzînd majoritatea fragmentelor de stil orientalizant¹. În acest grup se încadrează și argilele cenușii care prin ardere își schimbă culoarea în roșu, menționate și de Kinch². Amintind că la majoritatea fragmentelor ce provin din vase cu pereți groși această transformare nu se produce decît la suprafață, în spărtură miezul prezentîndu-se cenușiu-albăstrui, autoarea citată nu precizează dacă se referă numai la spărturi antice sau are în vedere și spărturi proaspete, intenționat făcute în scopul de a examina mai bine pasta. Acest amănunt are importanță pentru noi, întrucît, așa cum am arătat în descriere, fragmentele pithos-ului de la Histria au într-adevăr miezul de culoare cenușiu-albăstruie, dar numai în spărtura antică. Spărgînd noi-însine un mic fragment ce nu folosisse la reconstituire, am constatat că miezul este într-adevăr mai prost ars (în cuptor), dar culoarea sa nu e cenușie, ci brună. Întrebarea care se pune în *Les vases archaïques* dacă această culoare cenușie este într-adevăr culoarea inițială a pastei, și dacă nu cumva ea se datorește unei preparatii speciale a argilei, ne pare oarecum îndreptățită, în sensul că poate din cauza unei atari preparări culoarea brună a miezului pastei noastre s-a transformat în cenușie sub acțiunea agenților chimici din pămînt. Pe de altă parte e mai probabil că s-ar putea să fie vorba de simpla depunere și încrustare a sării pe suprafața crăpăturilor, fenomen caracteristic pentru ceramica descoperită la Histria, datorită salinității solului. Deși fragmentele pithos-ului au stat multă vreme în apă la „desărat” e știut că această sare iese foarte greu și ar fi fost nevoie de apă distilată în cantități apreciabile. Oricum, nu putem afirma că la origină culoarea argilei pithos-ului a fost cenușie.

Prezența grăunțelor de mica, a granulelor de calcar, a celor de cuarț, a fărîmelor de cioburi pisate în compoziția pastei este normală pentru un vas cu pereții groși, întrucît îi măresc rezistența. D. Feytmans³ vorbind despre compoziția pastei pithoi-lor rhodieni, socotește drept caracteristică și generală folosirea degresanților amintiți mai sus. Aceasta însă nu e suficient pentru a trage concluzia că pithos-ul nostru e de proveniență rhodiană, deoarece așa cum vom încerca să dovedim în rîndurile

¹ *Les vases archaïques*, p. 27—29.

² K. F. Kinch, *Vroulia*, p. 102.

³ D. Feytmans, *loc. cit.*, p. 140.

ce urmează, decorul de pe benzile circulare pare să atribuie chiupul unui alt centru de fabricație din Egeea.

Pentru stabilirea de analogii între pithoi (sau fragmente) cu decor în relief de tresă și decorul de pe chiupul recent descoperit la Histria, ne-am îndreptat cercetările în primul rând asupra pithoi-lor de factură rhodiană, aceasta fiind categoria cea mai cunoscută și studiată de pithoi, datorită numărului impunător ieșit la iveală în decursul săpăturilor efectuate în diversele centre impo-

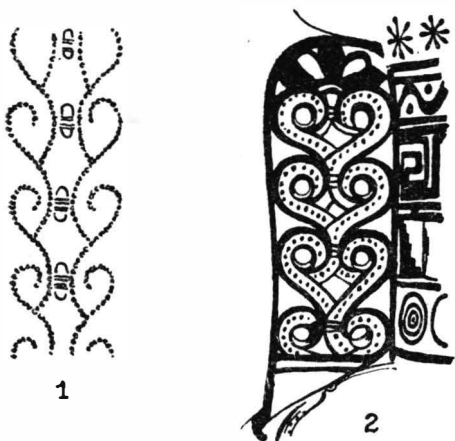

Fig. 3. — 1, motiv decorativ de pe un pithos beotian (după F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, p. 68, fig. 14 T/g); 2, toarta unei amfore din insula Santorin (după De Ridder, *Amphores béotiennes à reliefs*, BCH, XXII, 1898, p. 508, fig. 17).

cetările în acest domeniu, căci pe toriu de motive decorative specific rhodiene, autorul face și clasificarea lor. Unele dintre aceste motive decorative fuseseră reproduse mai înainte și de Courby². Tresa dublă nu figurează nici la Courby la capitolul pithoi-lor rhodieni³, nici la Feytmans și nici pe vreunul din chiupurile rhodiene întâlnite în alte publicații⁴. Pithoi-i cu decor în relief nu au

¹ *Les vases archaïques*, p. 33, fig. 3.

² F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, Paris, 1922, p. 59, fig. 13.

³ *Ibidem*.

⁴ Totuși în articolul în legătură cu fragmente de pithoi cu decor în relief W. Lamb, *Stamped pithos fragments in the collection of the British School*, in BSA, XXVI, 1924, p. 73 se referă la o amforă cu decor de tresă în relief, găsită la Rhodos (Ialysos) ce se află acum la British Museum cu nr. A. 585. Amfora e reprodusă de Feytmans (*loc. cit.*, pl. XXIX), iar motivele de tresă simplă și triplă sînt reproduse de F. Courby, *op. cit.*, fig. 13, nr. 10, 11. Dar decorul de tresă de pe această amforă pare să fie un caz izolat printre vasele cu decor în relief rhodiene. Dacă insula Rhodos n-ar fi fost un centru de fabricație intensă al acestei categorii de vase, am putea crede că această amforă a ajuns acolo prin import.

fost însă o specialitate exclusivă a Rhodosului. Dimpotrivă, fabricarea lor era răspîdită în întreg bazinul Mării Egee, iar tradiția s-ar putea să se fi păstrat din vremea Cretei minoice¹. Unii autori² înclină să socotească pithoi-i ca foarte ușor de localizat, datorită greutateilor de transport ce decurg din mărimea lor; totuși e exagerat să credem că, o dată fabricați, ei rămîneau toți în centrul sau regiunea respectivă. Desigur că această greutate a existat totuși, și tocmai în funcție de ea, fiecare centru producător de ceramică s-a specializat în această bransă. Mai cunoscuți sînt pithoi-din Cyclade și Beotia. Într-adevăr, săpături mai vechi și mai recente în insulele Melos³ și Siphnos⁴, au dat la iveală fragmente de pithoi, dintre care unele sînt decorate cu „Flechtband” (tresă) simplu, dublu, triplu⁵ etc. Pe noi ne interesează în mod special cel dublu, dar așa cum vom vedea, acesta e condiționat de împletitura simplă (din două șuvițe). Pentru a enumera descoperirile ce ne interesează în ordinea publicării lor, trebuie să amintim mai întîi fragmentul publicat de Pollak⁶, fragment ce provine de la Plaka (Melos). Din fotografia acestui ciob nu se poate vedea decît o scenă de centauiromahie în relief, dar în descriere autorul vorbește de un „doppeltes Flechtband”⁷ ce decorează buza. Un alt fragment e publicat de Baur⁸, care crede că face parte din același pithos cu precedentul, sau în orice caz e imprimat cu același cilindru. Urmează două fragmente din colecția Școlii Britanice de la Atena⁹ (fragmentele nr. III și nr. VI) ce provin tot din Melos. Ambele au cîte un briu stampat cu dubla tresă. Asupra facturii meliene sau mai larg cicladice a fragmentelor pomenite, nu încap îndoială întrucît în scenele de centauiromahii ce figurează pe ele alături de benzile cu tresă, centaurii sînt de tip vestegeean, cu picioarele din față equine, în timp ce acei de pe pithoi-i rhodieni aparțin tipului oriental cu picioarele anterioare umane¹⁰. S-ar putea să mai existe și alte fragmente meliene recent descoperite, cu decor de tresă, dar de care nu am cunoștință.

Săpăturile din insula Siphnos¹¹ prezintă o mai mare importanță pentru noi, căci au dat la iveală cîteva fragmente de pithoi cu decor în relief, printre care decor cu tresă simplă¹², tresă dublă¹³ și triplă¹⁴, alături de fragmente cu decor spiralic și meandric. Prezența mai multor tipuri de tresă pune problema originii acestui motiv. Pollak¹⁵, comentînd fragmentul de la Plaka în privința dublei trese de pe buză, menționează

¹ H. Bossert, *Alt-Kreta*, Berlin, 1921, pl. 27.

² W. Lamb, *loc. cit.*, p. 77; D. Feytmans, *loc. cit.*, p. 136.

³ W. Lamb, *loc. cit.*, p. 72 și 74, pl. XI/A și B.

⁴ J. K. Brook, *Excavations in Siphnos*, în *BSA*, XLIV, 1949, p. 55–58, pl. 20.

⁵ *Ibidem*, pl. 20/4, 11, 13, 15, 16.

⁶ Pollak, *Von griechischen Inseln*, în *Athen Mitt*, XXI, 1896, p. 216–217, pl. V/1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Baur, *Centauris in Ancient Art*, p. 8 și urm., nr. 13, 14, pl. XII/14.

⁹ W. Lamb, *loc. cit.*, p. 72, 74, fragmentele nr. III și VI.

¹⁰ F. Courby, *op. cit.*, p. 82.

¹¹ J. K. Brook, *loc. cit.*, p. 55–58.

¹² *Ibidem*, pl. 20/16.

¹³ *Ibidem*, pl. 20/4 și 11.

¹⁴ *Ibidem*, pl. 20/13 și 15.

¹⁵ Pollak, *loc. cit.*, p. 217.

faptul că originea orientală a acestui motiv a fost stabilită de Riegl¹. Motivul decorativ al tresei simple (împletitură din două şuvițe) e într-adevăr de dată foarte veche în Orientul apropiat, căci se găsește pe amprente de peceti de pe tabletele cappadociene² de la sfîrșitul mileniului III î.e.n., apoi se poate urmări pe amprente de cilindri siro-hittiți³ din mileniul II î.e.n., avînd după unii o semnificație mistică⁴, și în sfîrșit îl întîlnim în arta asiriană ca element decorativ comun⁵. Pe cilindrii siro-hittiți de la mijlocul mileniului II se poate observa dezvoltarea tresei simple în tresa dublă și triplă⁶. Tresa simplă se poate vedea și pe un vas micenian găsit la Ras-Shamra, publicat de Claude Schaeffer⁷ și datat aproximativ între 1400 și 1300 î.e.n. (Ugarit recent 2 sau 3). Totuși aci pare să fie vorba mai degrabă de o derivație a motivului „spiralei fugătoare” alcătuit din spirale în S îmbinate, motiv comun în arta cretano-miceniană și mai ales în Ciclade⁸, deoarece tresa nu se întîlnește în repertoriul decorativ cretano-micenian decît în mod cu totul excepțional⁹ dovedind astfel că împletitura în această epocă este la ea acasă în Orient.

Rămîne să încercăm să stabilim în ce fel acest motiv a intrat în repertoriul decorativ al pithoi-lor cicladici. După declinul civilizației miceniene, în perioadele protogeometrică și geometrică, arta decorativă folosește motive strict geometrice și schematice, printre care nici măcar spirala nu-și găsește întotdeauna locul, ea fiind înlocuită cu „spirala falsă” (cerc cu punct în mijloc). Dacă am vrea să urmărim cu orice preț tresa și în această perioadă, am putea să o vedem schematizată în şiruri de romburi alăturate. Abia în epoca arhaică tresa propriu-zisă reapare, și este interesant faptul că o găsim în special pe ceramica orientalizată¹⁰. E ușor de presupus că motivul tresei pe vasele grecești arhaice se datorește influenței orientale, poziția orașelor ioniene pe coasta Asiei Mici și a insulelor apropiate fiind de natură să înlesnească pătrunderea acestei influențe. Tresa simplă dublă și triplă întîlnim frecvent pe vasele de stil Fikellura, pe vase din Chios și chiar protocorintiene¹¹, ca și pe obiecte de metal¹².

¹ Riegl, *Stilfragen*, p. 89, 194 (după Pollak, *loc. cit.*, p. 217).

² G. Contenau, *Manuel d'Archéologie Orientale*, Paris, 1925, II, p. 814, fig. 574.

³ *Ibidem*, p. 946, fig. 653; p. 947, fig. 654; p. 1027, fig. 717—720; R. Dussaud, *La Lydie et ses voisins*, Paris, 1930, p. 52, fig. 3.

⁴ R. Dussaud, *op. cit.*, p. 53; G. Contenau, *op. cit.*, p. 1027.

⁵ G. Contenau, *op. cit.*, III, 1324, fig. 833.

⁶ *Ibidem*, II, p. 949, fig. 655, 656.

⁷ Claude Schaeffer, *Ugaritica II*, Paris, 1949, p. 164, fig. 64/9 și pl. XXXII.

⁸ G. Kaschnitz-Weinberg, *Zur Herkunft der Spirale in der Ägäis*, în *PZ*, XXXIV—XXXV, 1949—1950, p. 202, 209, 211 etc.: autorul vorbește de motive din împletituri de spirale proprii artei cicladice de la sfîrșitul mileniului II. Pe de altă parte chiupurile cretane din magazinele palatului de la Knossos sînt ornate cu benzi șerpuitoare în relief, care ar putea eventual să stea la originea tresei simple.

⁹ În afară de vasul micenian, publicat de Claude Schaeffer (*op. cit.*, p. 164), trebuie menționată o stampilă cu motiv de tresă simplă din Minoicul timpuriu III, publicată de F. Matz (*Die Frühgriechischen Siegel*, pl. I/5 (K. 9), citat după Kaschnitz-Weinberg).

¹⁰ R. M. Cook, *The distribution of Chiot pottery*, în *BSA*, XLIV, 1949, p. 155, fig. 1.

¹¹ Furtwängler, *Archaische Lekyten*, în *Archaeologische Zeitung*, p. 158—159, pl. 10.

¹² De exemplu ornamentul de pe marginea unui scut găsit la Sparta: A. M. Woodward, *Sparta. The Acropolis*, în *BSA*, XXVI, 1924, p. 270, fig. 5/13; vezi, de asemenea G. Vallet și F. Villard, *Un atelier de bronziers*, în *BCH*, LXXIX, I, 1955, p. 56 și 61, fig. 10; *Allertimlicher Bronzeschmuck aus einem tebanischen Grabfunde*, în *AA*, 1891, p. 125, fig. 12/d.

Dacă acest motiv și-a găsit o aplicație atât de largă în ceramica arhaică pictată, prezența lui pe vasele cu decor în relief este și mai ușor de explicat și chiar mai logică, în funcție de tehnica specială a decorării acestor vase. Se știe că decorul în relief de pe pithoi se realiza prin aplicarea unei ștampile sau prin învîrtirea unui cilindru pe care era gravat un anumit model. Același procedeu fusese folosit și la imprimarea tabletelor cappadociene, pentru a nu mai vorbi de cilindrii care au circulat în tot Orientul apropiat și mijlociu. Fiind deci vorba de o tehnică de tradiție orientală, e probabil că odată cu adoptarea tehnicii s-au adoptat și unele motive decorative, sau poate s-au importat chiar cilindrii din Lydia și alte regiuni mai îndepărtate. Multiplicarea cilindrilor nu s-a făcut numai în piatră sau metal, ci și în lemn¹; e verosimil ca din metal să fi fost numai prototipurile, cilindrii folosiți în mod curent fiind acei de lemn.

Prezența motivelor de împletituri pe pithoi-i cicladici nu este deci exclusivă, atîta vreme cît le întîlnim și pe ceramica pictată. Ceea ce este însă ciudat e faptul că în insula Rhodos, care a fost atât de cercetată și ai cărei pithoi sînt poate cei mai cunoscuți, motivul tresei nu apare printre cele utilizate la decorarea în relief a chiupurilor (cu excepția amintită în nota 20) deși tresa decora aplicațiile ceramice ale templelor arhaice, așa cum au dovedit-o săpăturile de la Gela², colonie rhodiană. Această lipsă se poate explica prin preferința arătată de olarii rhodieni pentru ornamente mai schematice, mai geometrice. J. K. Stokes, într-un articol asupra unor fragmente de pithoi rhodieni³, e înclinat să creadă că tradiția geometrică a fost mai puternică în sud-estul Egeei datorită unei populații mai conservatoare.

Reprezentarea tresei pe chiupurile cicladice s-ar putea explica și altfel decît exclusiv prin importul ei din răsărit. Așa cum spuneam atunci cînd am descris decorul de pe benzile circulare ale pithos-ului, privit în mod fugitiv, decorul sugerează un motiv spiralic. Dacă ne gîndim că spirala în formă de S este un element de tradiție cicladică⁴ veche, reluat și intens folosit în epoca arhaică, și care se găsește pe vasele cu reliefuri cicladice și beotiene atât simplu cît și în derivatul său — spirala fugătoare — putem presupune că prin așezarea față în față și suprapunerea pe o mică porțiune în zona de contact a două șiruri de spirale fugătoare, în așa fel încît capetele spiralelor dintr-un rînd să cadă în dreptul mijlocului cozilor spiralelor din celălalt rînd, s-a putut realiza un ornament foarte apropiat de tresa dublă. În sprijinul acestei presupuneri ar putea veni un motiv decorativ de pe un pithos beotian⁵ (fig. 3/1) și ornamentul de pe toarta unei amfore din insula Santorin (Tera)⁶ (fig. 3/2). În aceste două exemple, șirurile de spirale fugătoare nu sînt suprapuse și ritmul lor nu e alternativ; dar dacă se admite o evoluție în crearea unui motiv,

¹ J. Stokes, *loc. cit.*, p. 79; D. Feytmans, *loc. cit.*, p. 140.

² D. Adameșteanu-P. Orlandini, *Gela, Scavi e scoperte 1951—1956*, fasc. I, p. 223, fig. 6; p. 389, fig. 8.

³ J. Stokes, *loc. cit.*, p. 79.

⁴ G. Kachnitz-Weinberg, *loc. cit.*

⁵ F. Courby, *op. cit.*, p. 68, fig. 14/g și pl. III/6.

⁶ De Ridder, *Amphores béotiennes à reliefs*, în *BCH*, XXII, 1898, p. 508, fig. 17.

exemplele de mai sus ar putea fi socotite etapele acestei evoluții. În sfârșit, prin înlocuirea centrului spiralelor cu un cerc și prin dublarea sau triplicarea conturelor, se poate ajunge foarte bine la o tresă asemănătoare cu aceea de pe pithos-ul nostru¹. Aceasta este o simplă ipoteză, și chiar dacă ar corespunde realității, ea nu o exclude pe aceea a importului tresei din Orient. S-ar putea ca procesele să fi fost paralele și contemporane.

Înainte de a încerca să stabilim locul de origine al pithos-ului, întrucât nu ne putem permite să-l socotim lucrat la Histria, din motivele pe care le-am expus mai sus, se cuvine să încercăm să-l datăm, aceste două probleme fiind de altfel legate între ele. Pe baza datelor stratigrafice, datarea vasului este anevoie de făcut, deoarece limita superioară a gropii în care zăcea nu s-a putut prinde în profil, fiind tăiată de o groapă mai recentă. Totuși, așa cum se prezintă lucrurile, groapa pare să pornească dintr-un punct situat deasupra celui de-al treilea nivel arhaic², adică tradus în timp, după data de 525 î.e.n., deci în ultimul sfert al sec. VI î.e.n. (525—500). În această groapă nu s-a găsit însă material ceramic concludent care să poată fi datat cu precizie în acest interval de timp, fragmentele găsite fiind comune secolului VI în general.

W. Lamb³ datează fragmentele cu decor de tresă identic cu al nostru, în a doua jumătate a sec. VI, dar ea însăși recunoaște că datarea pithosilor cu decor în relief este de multe ori nesigură, căci ștampilele sau cilindrii cu care se realiza decorul se puteau recopia și în felul acesta un anumit model se întâlnește în cuprinsul unei lungi perioade.

J. K. Brook descriind fragmentele cu decor de tresă găsite la Siphnos⁴, amintește și de acele publicate de W. Lamb, dar nu e de acord cu datarea propusă de această autoare și nici nu sugerează alta, mulțumindu-se să spună că nu pot fi datate cu precizie. Această constatare de ordin negativ nu face decât să îngreueze încercarea de datare a chiupului de la Histria. Chiar presupunând că limita gropii ar porni de la un nivel superior datînd de la începutul sec. V î.e.n., nici în acest caz nu putem atribui pithos-ului altă dată decât sfîrșitul sec. VI î.e.n., considerînd că va fi fost folosit un anumit timp înainte de a fi aruncat. Deci limitele cronologice în care putem încadra pithos-ul pe baza contextului arheologic și situației (destul de neconcludentă) stratigrafice, sînt data de 530 î.e.n. și primii ani ai secolului V î.e.n.

Problema locului de proveniență al pithos-ului poate căpăta un răspuns în funcție de originea decorului. Dacă admitem motivul tresei în relief drept exclusiv cicladic, originea cicladică a chiupului este în mod implicit dovedită. Cu toate acestea, prezența tresei pe ceramica arhaică orientalizantă presupune cunoașterea acestui motiv de către olarii din centrele grecești de pe coasta Asiei Mici și în insulele apropiate (Samos

¹ Acest proces de transformare este admis și de Kaschnitz-Weinberg, *loc. cit.*, p. 199, care îl socotește și reversibil. Vezi și vasul micenian, publicat de F. Matz, *Kreta, Mykene, Troja*, Stuttgart, 1956, pl. 19, jos.

² În legătură cu nivelele arhaice la Histria vezi Em. Condurachi și colaboratori, *Șantierul arheologic Histria*, în *Materiale*, VI, 1958 (sub tipar).

³ W. Lamb, *loc. cit.*, p. 77.

⁴ J. K. Brook, *loc. cit.*, p. 33.

etc); cum meșteșugul pithoi-lor cu decor în relief trebuie să fi fost practicat în toate centrele producătoare de ceramică, ne-am putea gândi că și meșterii olari din Milet sau din vecinătatea acestui oraș, metropolă a atîtor colonii și în speță a Histriei, erau în măsură să producă pithoi cu ornament de tresă în relief. Desigur lipsa unor date mai precise asupra ceramicii de la Milet nu e de natură să infirme sau să confirme presupunerile noastre.

Pe de altă parte trebuie să semnalăm un fapt interesant: singurul fragment cu decor în relief de spirale în formă de S (culcate), publicat¹ și considerat ca aparținînd stilului rhodian sau unui atelier milesian nu credem să poată corespunde acestor atribuirii. Vorbind de un fragment cu decor identic ieșit la iveală în săpăturile din insula Syphnos, J. K. Brook² subliniază că legăturile în linii frînte dintre spiralele în formă de S constituie un tip de legături caracteristic melian. Această coincidență izbitoare în ceea ce privește originea motivelor decorative de pe două dintre rarele vase cu decor în relief descoperite la Histria, e semnificativă.

Întrucît argumentele în favoarea atribuirii tresei și decorului de spirală în S cu legături de linii frînte Cicladelor, sînt mai puternice decît acelea în favoarea existenței aceluiași motive în repertoriul decorativ al chiupurilor din Milet, și ținînd seama de argumentele unor autori ca W. Lamb³ și J. K. Brook⁴, în ceea ce privește neta diferențiere a stilurilor de decorare a pithoi-lor după regiuni — fiecare regiune folosind un anumit repertoriu de motive în relief — sîntem îndreptățiți să tragem concluzia unor legături comerciale directe sau prin intermediul metropolei, între Histria și Cicladele în cursul secolului VI î.e.n. Faptul acesta este în deplină concordanță cu datele culese pînă acum din campaniile de săpături de la Histria, deoarece abundența materialului arhaic de stil „rhodian”, „Fikellura” și attic vădește relații comerciale intense nu numai cu metropola, dar și cu insulele și Grecia continentală.

Dacă cercetări ulterioare în domeniul pithoi-lor cu decor în relief nu vor arăta că și în alte regiuni din Egeea s-au lucrat pithoi cu decor de tresă și proveniența cicladică a pithoi-lor de la Histria va rămîne cea valabilă, atunci viața comercială și activitatea de import a cetății vest pontice în secolul VI î.e.n. se vor dovedi odată mai mult complexe și nestîinjenite de distanțele apreciabile la care se aflau centrele exportatoare.

CARMEN RADU

¹ *Les vases a chaîques d'Histria*, București, 1938, p. 33 (unde se menționează totuși că decorul se întîlnește și pe amfore beotiene), fig. 3.

² J. K. Brook, *loc. cit.*, p. 56.

³ W. Lamb, *loc. cit.*, p. 77.

⁴ J. K. Brook, *loc. cit.*, p. 55.

АРХАИЧЕСКИЙ ПИФОС С РЕЛЬЕФНЫМ ОРНАМЕНТОМ, НАЙДЕННЫЙ В ИСТРИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

При раскопках в 1957 г. в Истрии, на расположенном на северо-западе крепости участке жилищ (X), в западной стене разреза, ориентированного с севера на юг, были обнаружены фрагментарный архаический пифос с шнуровым орнаментом двойного плетения, отпечатанного на двух рельефных полосах, опоясывающих тулово. Основная часть сосуда отсутствует; сохранившиеся фрагменты достигают высоты в 92 см. Пифос лежал в яме, верхний край которой нельзя было проследить по профилю, так как она перерезывала более позднюю яму. Все же наблюдения на местах показывают, что яма, по-видимому, начиналась в пункте, расположенном над третьим архаическим горизонтом, то есть после 525 г. до н. э. На основании археологического контекста и стратиграфического положения можно установить следующие хронологические границы и датировать пифос 530-м г. до н.э. и первыми годами V в. до н. э. Пифос не служил для погребальных целей.

До настоящего времени об архаических сосудах с рельефным орнаментом в Истрии почти не упоминалось, и один лишь фрагмент был опубликован в работе „*Les vases archaïques d'Histria*” (стр. 33 рис. 3). Не имея основания предполагать о местном истрийском производстве в IV в., следует искать происхождение пифоса в одном из эгейских центров. Нельзя включать указанный экземпляр в число родосских пифосов, так как в изученном автором репертуаре мотивов орнамента керамического материала этой категории не фигурирует шнуровой орнамент двойного плетения. Однако этот мотив встречается на фрагментах пифосов, украшенных рельефным орнаментом с островов Циклады (Мелос, Сифнос), а также на архаической расписной керамике восточного стиля. Разделяя более старую теорию авторов, как Ригль, Поллак и Ф. Курби, о восточном происхождении шнурового орнамента двойного плетения, автор указывает и на возможность местного развития на Цикладах под влиянием тысячелетий традиции мотива, в котором переплетаются или друг друга взаимно процизывают два ряда убегающих спиралей, расположенных в чередующемся порядке.

Хотя наличие шнурового орнамента двойного плетения на керамике восточного стиля может служить аргументом в пользу теории, относящей пифос к одному из центров малоазиатского побережья или соседних островов и особенно к метрополии Истрии—Милету, все же есть более убедительные доказательства происхождения пифоса из мастерской на Цикладах. Наряду с существованием найденных на Цикладах фрагментов пифосов с рельефным орнаментом в виде двойного плетения, автор считает важным аргументом то, что Дж. К. Брук рассматривает, как типично мелосскую систему соединения ломанными

линиями спиралей в виде буквы S, орнаментирующих фрагмент пифоса, найденного в Истрии и опубликованного в работе „Les vases archaïques d'Histria“.

Совпадение, что Циклады являются местом происхождения двух чрезвычайно редких, найденных в Истрии фрагментов пифосов с рельефным узором, автор считает знаменательным, и можно вывести заключение о существовавших в VI в. до н. э. торговых отношениях между Истрией и Архипелагом Циклад — непосредственных или через метрополию.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Архаический пифос, найденный в Истрии, с шнуровым орнаментом двойного плетения, отпечатанным на двух рельефных опоясывающих полосах.

Рис. 2. — Деталь с шнуровым орнаментом двойного плетения на полосах пифоса, изображенного на рис. 1.

Рис. 3. — 1, декоративный мотив пифоса (по Ф. Курби. Греческие сосуды с рельефным орнаментом, стр. 68, рис. 14 g); 2 — ручка амфоры с острова Санторина (по де Риддеру „Amphores béotiennes à reliefs“, BCH, XXII, 1898, стр. 508, рис. 17).

PITHOS ARCHAÏQUE D'HISTRIA À DÉCOR EN RELIEF

RÉSUMÉ

Lors des fouilles effectuées à Histria en 1957, dans le secteur d'habitations du nord-ouest de la cité (X), la paroi ouest de la section N—S a livré des fragments d'un pithos archaïque orné d'une tresse double, estampée sur deux bandes circulaires en relief qui en délimitent la panse. Le rebord du vase manque. La hauteur maximum qu'atteignent les fragments conservés est de 92 cm. Ce pithos gisait dans une fosse dont la limite supérieure n'a pas pu être suivie sur le profil, du fait qu'elle était coupée par une fosse plus récente. Les observations effectuées sur place ont cependant permis d'établir que la fosse semble partir d'un point situé au-dessus du troisième niveau archaïque, c'est-à-dire postérieur à l'année 525 avant notre ère. Les limites chronologiques entre lesquelles il est possible de situer le pithos, sur la foi du contexte archéologique et de la situation stratigraphique, s'étendent de l'an 530 avant notre ère aux premières années du Ve siècle avant notre ère. Le pithos n'a pas servi à des fins funéraires.

Jusqu'à présent, la catégorie des vases archaïques à ornement en relief était très faiblement représentée à Histria, et un unique fragment en avait été publié dans *Les vases archaïques d'Histria* (p. 33, fig. 3). Comme rien n'autorise à parler d'une production locale à Histria au VIe siècle avant notre ère, ce pithos doit provenir de l'un des centres du monde égéen. On ne saurait ranger cette pièce parmi les pithos rhodiens, car dans le répertoire de motifs décoratifs du matériel céramique de cette catégorie, étudié par l'auteur, la *double tresse* ne figure point. Ce motif se retrouve néanmoins sur des fragments de pithos à décor en relief des Cyclades (Mélос, Siphnos), ainsi que sur la céramique archaïque peinte, de style orientalisant. Partageant l'opinion assez ancienne de chercheurs

comme Riegl, Pollak et F. Courby, sur l'origine orientale de la tresse double, l'auteur suggère également la possibilité d'un développement à la fois local cycladique — fondé sur une tradition millénaire — de ce motif, par l'entrelacement ou l'interpénétration de deux rangées de spirales fuyantes disposées d'une manière alternative.

Bien que la présence de la double tresse sur la céramique de style orientalisant puisse constituer un argument en faveur de l'attribution de ce pithos à quelque centre du littoral de l'Asie Mineure ou des îles voisines, de préférence à Milet, métropole d'Histria, les arguments qui plaident en faveur de son attribution à un atelier des Cyclades paraissent plus probants. Outre l'existence de plusieurs fragments de pithos, décorés d'une double tresse en relief, découverts dans les Cyclades, l'auteur voit un argument digne de considération dans le fait que J. K. Brook considère comme typiquement mélien le système des liaisons constituées par des lignes brisées disposées entre les spirales en forme de S qui décorent le fragment de pithos découvert à Histria et publié dans *Les vases archaïques d'Histria*.

L'auteur tient pour très significative cette coïncidence, quant à l'origine cycladique de deux des très rares fragments de pithos d'Histria à décor en relief, car on peut en déduire qu'au VIe siècle avant notre ère des relations commerciales existaient entre Histria et l'archipel des Cyclades, soit directement, soit par l'intermédiaire de la métropole.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Pithos archaïque d'Histria, décoré d'une double tresse estampée sur deux bandes circulaires en relief.

Fig. 2. — Détail du motif de la double tresse sur les bandes de la jarre de la figure 1.

Fig. 3. — 1, motif décoratif d'un pithos béotien (d'après F. Courby, *Les vases grecs à reliefs*, p. 68, fig. 14/g) ; 2, anse d'amphore de l'île de Santorin (d'après De Ridder, *Amphores béotiennes à reliefs*, BCH, XXII, 1898, p. 508, fig. 17).